

УДК 656.7.071.7:351.814.263.2:378:168.522 (045)

О. М. Сідоркіна

ЛЮДИНА ІНДИВІДУАЛЬНА ТА КОЛЕКТИВНА У ФЕНОМЕНІ РОБІНЗОНАДИ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються соціально-філософські аспекти феномену робінзонади як соціального явища, показується специфіка співвідношення індивідуального та суспільного в бутті особистості. Відзначається нерозривний зв'язок між індивідуальною та соціальною сутністю людини як носія сукупності суспільних відносин, розкривається вирішальне значення соціального досвіду колективного людства в умовах ізолюваного життя індивіда.

Ключові слова: людина, робінзонада, індивід, суспільна істота, суспільне життя, суспільні відносини, суспільний досвід.

Вступ

Феномен робінзонади виник у своїй класичній формі з початку Нового часу і вже тривалий період є предметом уваги як у науці, так і у сфері мистецтва. Пригодницький характер жанру, відображення мужності і здібностей людини у справі виживання в складних умовах сприяють популярності теми в художній літературі та кінематографі. Перипетії буття людини в умовах вимушеної тимчасової ізоляції від соціуму, які описуються в художніх творах, слугують предметом мистецтвознавчих, культурологічних, історико-економічних, психологічних і філософських досліджень.

Художня творчість дала значну кількість творів, головною сюжетною лінією яких є ізолюване життя людини в умовах безлюдного острова та відірваності від суспільства. Окрім Д. Дефо, достатньо згадати тут прізвища Р. М. Баллантайна, Ж. Верна, Е. Мід-Сміт та багатьох інших, у тому числі сучасних авторів (Дефо, 1992; Верн, 1987; Баллантайн, 2017; Мід-Сміт, 2012; Голдинг, 2008). Ці твори становлять вихідний об'єкт подальшого аналізу феномена робінзонади, а у контексті розвитку літературного процесу прослідковуються основні етапи та напрями змін ідейної канви робінзонади у співвідношенні із змінами наукових і соціальних парадигм.

Також дослідженню теми робінзонади присвячена значна література, що охоплює різні її аспекти: політико-економічний, педагогічний, психологічний, літературознавчий, філософський (Novak, Fisher, 2005; Seda Öz, 2015). Досить плідними є здобутки в розробці політико-економічних аспектів робінзонади (зокрема, представниками класичної політичної економії та суб'єктивної школи), яка виступає в якості своєрідної економічної моделі дослідження відносин відокремленої людини з природним середовищем з абстрагуванням від суспільних відносин, тобто відносин людей між собою (Анікин, 1971).

Проблемі співвідношення індивідуального та суспільного у філософському розумінні людини приділялася значна увага у німецькій класичній філософії, філософській антропології, діалектичних концепціях, представлених у працях Г. Гегеля, І. Фіхте, Л. Фейєрбаха, К. Маркса та ін. (Маркс, 1958: 709-38; Маркс, 1974: 41-174; Фейєрбах, 1995, 427-75; Спиркин, 1988; Філософія, 1985). Становлять інтерес ретроспективні дослідження феномену робінзонади в рамках філософських систем стародавніх часів та середньовіччя (Сагадеев, 1986; Якуб Кифах Махмуд Сулейман, 1994).

Інший бік питань, пов'язаних із філософським осмисленням робінзонади, аналізується в екзистен-

ціалізмі. На перший план тут виходить поняття самотності людини у світі, способів її подолання (Хайдеггер, 1993: 327-44). Людина вже в глобальному плані є приреченою на самотність навіть перебуваючи у соціумі, який не спроможний гарантувати реального виходу з такого відчуження.

Важливим для розкриття теми є дослідження, присвячені різним аспектам формування свідомості, комунікації, наукового дискурсу в сучасному інформаційному суспільстві: особливостям діалогу культур в інформаційному просторі (Дротянко, 2011: 5-8), проблемам сутнісного виміру сучасної соціальної людини (Ороховська, 2010: 54-58), обґрунтуванню сучасних соціокультурних практик (Ягодзінській, 2015: 88-93).

Мета і завдання

З огляду на вже існуючі дослідження зазначеного питання значний інтерес, на нашу думку, становить спеціальне виділення та вивчення соціально-філософських аспектів феномену робінзонади як закономірного для певного історичного етапу явища, в якому знайшли відображення її соціальні особливості, насамперед, через специфіку співвідношення індивідуального та суспільного в бутті особистості в умовах ізолюваного існування. Тому метою статті є розгляд соціально-філософських аспектів феномену робінзонади перш за все як соціального явища, в якому знаходить своє розкриття розуміння людини як індивідуального носія всієї сукупності суспільних відносин.

Методологія дослідження

Методологічною основою зазначеного дослідження виступає, насамперед, діалектика взаємовпливу індивідуального та суспільного у людській істоті, зокрема в умовах її ізолюваного буття. Також у своїх судженнях ми спиралися на теоретичний доробок різних концепцій сутності людини, у тому числі німецької класичної філософії, філософської антропології та екзистенціальної гуманістичної філософії.

Результати

Розглянемо зміст поняття робінзонади в різних його аспектах та обґрунтуємо власне розуміння цього феномену як такого, що має соціальний зміст.

Під робінзонадою (сам термін виник ще у XVIII ст.) розуміється перш за все піджанр пригодницької літератури та заснованого на ньому кінематографу, який за мотивами роману Даніеля Дефо описує процес виживання однієї або декількох осіб на безлюдному острові в умовах ізоляції, а в більш широкому сенсі під цим терміном розуміються всі твори, які описують

життя та пригоди відокремлених від суспільства особистостей (Робінзонада). Однією з характерних ознак даного піджанру є побудова сюжетної лінії в плані боротьби ізольованої людини з навколишньою природою, в той час як жанр класичного авантюрно-пригодницького роману, зазвичай, побудований на конфлікті між людьми (Харитонов, 2019).

Окрім літературознавчого, у наукових дослідженнях можна знайти також філософське, педагогічне, політико-економічне тлумачення поняття робінзонади і осягнення образу Робінзона. Зокрема, досить змістовно представлена політико-економічна традиція тлумачення зазначеного феномену. З цієї точки зору, робінзонада – це створена уявою мислителя й письменника ситуація, у якій окрема людська особистість або невелика група людей поставлена в умови життя і праці поза суспільством, тобто виступає як своєрідна абстрактна економічна модель, у якій виключаються відносини людей між собою (суспільні відносини) й залишаються тільки відносини відокремленої людини з природним середовищем, за допомогою якої робилися спроби дослідити закономірності виробництва, яке завжди зберігає суспільний та конкретно-історичний характер, виключаючи з аналізу суспільство (Аникин, 1971: 121-4). Зазначена традиція відображена у працях попередників і представників класичної політичної економії, а також у подальшому суб'єктивній школи, в якій Робінзон аналізувався як абстрактна та умовна алегорія одиничного мисливця та рибалки.

У дослідженні ми розуміємо феномен класичної робінзонади (у традиції Д. Дефо) з філософських позицій перш за все як соціальне явище, виникнення якого є закономірним і має конкретно-історичний характер. Таке розуміння ґрунтується на співвідношенні індивідуального й колективного (суспільного) в сутнісній природі людини й використано нами при аналізі сюжетних ліній роману Даніеля Дефо та низки інших творів цього жанру.

Робінзонада як соціальне явище найбільш виразно проявляється у двох аспектах. По-перше, буття «Робінзонів» так чи інакше відображає символічну картину суспільного розвитку, коли індивід поступово освоює і практично використовує вже набутий соціальний досвід, втілений у практичних навичках і предметній діяльності. По-друге, суспільний характер індивідуального буття виражається у саморефлексії, інтенсивній мисленевій діяльності, яка є характерною для людини у періоди усамітнення, а також соціалізуюча роль релігійності особистості в разі спілкування з надприродним. Розглянемо далі ці аспекти.

Сюжет роману Даніеля Дефо показує Робінзона як носія певних суспільних сил. Це доводиться тим фактом, що коли змінюються життєві обставини, він швидко зазнає трансформації із «природної людини», яка опредмечує її тіла та сили н патріархального рабовласника (з появою індіанця П'ятниці), а згодом, наприкінці свого перебування на острові, на феодала (колонія поселенців). Логічним продовженням його одиссеї стало б його перетворення на капіталіста-плантатора. Такою має бути логіка розвитку індивідуальної людини як носія конкретно-історичних соціальних відносин в умовах робінзонади. У зв'язку з головною метою виживання Робінзон

проявляє практичність, раціоналізм, працелюбство, вчиться новим для себе видам занять, створюючи по суті на безлюдному острові осередок культури й цивілізації свого часу, своєрідне штучне середовище, яке забезпечує йому мінімальний комфорт та гарантує безпеку і стабільність існування. Саме підкреслення та піднесення таких якостей раціонально і практично мислячої людини дає підставу цілком справедливо оцінювати історію життя Робінзона на безлюдному острові як «гімн життєстійкості людини, її мужності, віри, волі, винахідливості» (Корнилова, 1992: 287). У процесі розгортання соціальної сутності Робінзона-людини відбувається культурно-цивілізаційна ретрансляція суспільного досвіду, встановлення нових адаптованих до конкретної ситуації форм комунікативної взаємодії. Вона виступає як певна соціальна новація, яка стала можливою для реалізації в умовах ізольованого буття, а механізм її можна відобразити через поняття соціокультурних практик, «...які покликані зняти первинні конформістські настрої та продемонструвати переваги й потенціал нововведень» (Ягодзінський, 2015: 89)

При цьому раціоналізм Робінзона поєднувався з глибокою релігійністю, вірою в Бога, підтримку провидіння, що сприяло зміні світогляду героя в процесі знаходження в ситуації самотності, коли він «...схилився перед волею провидіння, котре, як я починав відтепер вірити і усвідомлювати, завжди і все владствує до кращого» (Дефо, 1992: 103).

Більш глибоке розуміння поняття людини вже іманентно передбачає існування іншого або інших людей як родової сукупності, в межах яких тільки й може проявлятися справжня сутність людини-індивіда в усій своїй повноті. «В дійсності мораль індивідууму... як існуючого самого по собі – це порожня фікція. Там, де поза Я немає ніякого Ти, немає іншої людини, там немає й мови про мораль; лише суспільна людина є людиною» (Фейербах, 1995: 457). Дійсно, будь-який прояв людської духовності, чи то моральні норми, чи то культурні надбання, всі вони реалізуються лише у міжлюдських взаємовідносинах, взаємовідносинах у колективі, соціумі. Саме таке розуміння сутності людини з'являється в традиції німецької класичної філософії та філософської антропології.

У даному разі матеріально-виробничий аспект буття індивідуальної людини, який є в полі нашої уваги, найвиразніше демонструє нерозривність її індивідуально-особистісного та соціального, колективного вимірів. «Виробництво відокремленого одиначка поза суспільством – рідкісне явище, яке може відбутися з цивілізованою людиною, випадково закинутою в безлюдну місцевість і яка динамічно вже вміщує в собі суспільні сили, – така ж нісенітниця, як розвиток мови без індивідуумів, які спільно проживають і розмовляють між собою» (Маркс, 1958: 710).

З філософської точки зору, усамітнена людина як центральний об'єкт робінзонади не може вважатися ізольованою, «позасоціальною» в абсолютному розумінні. Людина як істота розумна одночасно виступає і як суспільна істота. Соціальний початок людини має універсальний характер і не відчужується, поки як індивід, особистість вона формується у людському колективі. В усіх проявах свого життя,

навіть у випадках, коли воно не виступає в безпосередній формі колективного, що здійснюється індивідом спільно з іншими, є проявом і утвердженням суспільного життя (Маркс, 1974: 119). У даному плані філософське розуміння феномену робінзонади як соціального явища ґрунтується на визнанні конкретно-історичного, а не абстрактного характеру сутності людини, зміст якої «...залишаючись в принципі тим же соціальним, змінюється в залежності від конкретного змісту тієї чи іншої епохи, формації, соціально-культурного і культурно-побутового контексту і т. ін.» (Спіркін, 1988: 451).

Крім цього, комунікативний процес, процес постійної соціалізації Робінзона у період його усамітненого існування відбувався постійно як шляхом індивідуальних розмірковувань, так і через релігійне почуття, молитовне спілкування з Богом. Автор роману вкладає у вуста свого героя відповідні слова: «Так жив я на моєму острові – тихо і спокійно, цілковито підкорившись волі Божій і довірившись провидінню. Від цього життя моє стало кращим, ніж якщо б я був оточений людським товариством; кожного разу, коли у мене виникав жаль, що я не чую людської мови, я питав себе: хіба моя бесіда із власними думками і (сподіваюсь, я маю право сказати це) у молитвах і славослів'я з самим Богом була не краще самого веселого проведення часу у людському товаристві?» (Дефо, 1992: 127). Релігійність була невід'ємною частиною філософського світогляду XVII ст., який, надаючи простір раціональному пізнанню, не виключав ідеї Бога, ґрунтуючись на ідеалістичних засадах. У світогляді Робінзона знайшли своє відображення ідеали й цінності сучасної авторіві роману історичної епохи.

Таке відображення є по суті сутнісним виміром соціальної людини певної конкретно-історичної епохи. Якщо говорити про людину сьогодення, то її сутнісний вимір як людини соціальної вказує на зростаючу залежність індивіда від соціуму, певних правил гри, що встановлені в ньому й непомітно перстає бути самою собою, надягаючи маски соціального актора, щоб грати ангажовані соціальні ролі (Ороховська, 2010: 54). Соціальні структури європейського ранньобуржуазного суспільства поступово інсталюються в процесі життя Робінзона на острові в міру появи в сюжеті роману нових діючих осіб. При цьому можна говорити про своєрідний гуманістичний, демократичний характер соціальної людини в образі Робінзона, оскільки подібні риси були також притаманні тій історичній епосі, сучасником якої був автор роману.

На відповідному відрізку розгортання сюжету з'являються не просто інші люди для людини-Робінзона, а представники різних культурних і релігійних традицій (тубілець-язичник, незадовго до того навернений Робінзоном у протестантизм, іспанець-католик та сам головний герой – англієць-протестант), які у взаємовідносинах на рівні держав і соціумів перебували в стані жорстоких конфліктів. Історія XVII століття наповнена прикладами протистояння Іспанії й Англії на морі, проявами жорстокості європейців у своїх колоніальних володіннях по відношенню до тубільців. Даніель Дефо чітко усвідомлює ці суперечності, про що неодноразово зга-

дується в різних місцях книги, але в умовах схожого існування, спільної біди ці представники різних культур і релігій виробляють прості й раціональні принципи співжиття на основі загальнолюдських цінностей, людяності і взаємної поваги до особистості. «Тепер мій острів був заселений, і я вважав, що у мене вдосталь підданих... Усі мої піддані були зобов'язані мені життям, і кожному із них, у свою чергу, готовий був, якщо б це знадобилося, померти за мене. Чудово також, що усі троє були різних віросповідань... Я допускав у своїх володіннях повну свободу совісті. Але це – між іншим» (Дефо, 1992: 224-225). Тут автор вустами свого героя декларує певний рівень гуманізму й соціально-культурної толерантності.

Обговорення

Для філософського розуміння феномену робінзонади слід вказати на час його виникнення перш за все як соціального явища, яке припадає на часи нової історії, що є цілком закономірним явищем.

Нові часи для європейського суспільства – це період докорінних соціально-економічних, політичних та релігійно-ідеологічних трансформацій, який знаменував перехід від традиційного середньовічного суспільства феодального типу до капіталістичної системи. Стрімкий процес накопичення та розвитку наукового знання, перш за все у природничих галузях на основі широкого використання експериментальних та раціональних методів пізнання, сприяв потужному впливу раціоналізму й на гуманітарні науки, формуванню нової світоглядної і філософської парадигми. Основою її стали раціоналізм, механістичний детермінізм, метафізика, ідея поступального прогресу, безумовне визнання автономності людського розуму в пізнанні власної сутності, хоча й при збереженні ідеалістичного характеру філософії з головною увагою духовній складовій людської природи. При цьому, як справедливо зазначає А. Г. Спіркін, «...ми досі черпаємо із кращих творинь цього періоду алмазні розсипи найтонших спостережень над внутрішнім життям людського духу, над таємничими, прихованими в особистісній глибині пружинами людської психіки і діяльності» (Спіркін, 1988: 449).

Науково-практичними передумовами даного феномену слугували численні плавання й географічні відкриття, які закономірно супроводжувалися випадками потрапляння людини на більш менш тривалий період в ізольовані умови існування. Це становило інформаційну основу та формувало відповідні прототипи головних героїв творів. Тому саме в нові часи рівень соціально-економічного розвитку європейського суспільства дозволив інтелектуально осягнути, осмислити феномен робінзонади, показати його в усій своїй повноті, насамперед, у літературній формі описів пригодницьких подорожей.

Безсумнівно, що явища, схожі з епопеєю робінзонади, траплялися й у стародавні часи, й у період середньовіччя, але джерела з відомостями про ці випадки до нас майже не дійшли, а головне – ще не існувало інтелектуальної традиції осягнення таких явищ, виділення їх у самостійний предмет висвітлення. В якості попередників Д. Дефо у плані ство-

рення літературних образів робінзонади можна вказати на роботи арабського середньовічного філософа Ібн-Туфайля («Трактат про Хайє, сина Якзана»), а також твори Лукіана («Правдива історія») та У. Шекспіра («Буря»). При цьому, якщо говорити про трактат Ібн-Туфайля, то основні ідеї філософської робінзонади розкриваються в рамках розробки ідеї містицизму (Якуб Кифах Махмуд Сулейман, 1994). Філософом в образі головного героя показано процес довільної появи першої людини на ізольованому острові, яка в процесі свого розвитку власними силами природного світла розуму адекватно пізнає навколишній світ без сторонньої допомоги та посередників у поширенні віри і знань про надприродне. І в цьому також можна вбачати алегоричне втілення глибинних засад розвитку людства й відносин різних його представників до носієологічних можливостей осягнення ними найвищих істин.

У зв'язку з цим виділяється так звана «гносеологічна робінзонада» як одна з метафор пізнавального процесу, тобто порівняння пізнаючого суб'єкта, що пізнає, або людства з ізольованим Робінзоном, яка виступала в період Нового часу соціально-філософською основою сенсуалістичних і раціоналістичних теорій пізнання, оскільки суб'єкт пізнання розглядався винятково як абстрактно-індивідуальний. Індивідуалізм атомізованої людини буржуазного суспільства, яке зростало, знаходив своє підґрунтя також у просвітницьких уявленнях про природну людину, концепції вроджених рівних прав з іншими людьми. Саме такий індивід нового суспільства найбільше відповідав ідеалам світу свободної конкуренції й рівності можливостей, виступав утіленням справжньої «людської природи» і слугував вихідним пунктом соціально-філософського аналізу.

У зв'язку з цим важливим моментом подальших досліджень, в якості постановки питання, є аналіз соціального змісту феномену робінзонади в процесі його подальшого розвитку, що відображається в сучасній літературі науково-фантастичного та пригодницького жанрів. Справедливим є тут положення про конкретно-історичний характер сутності людини, зумовлений рівнем технічного розвитку суспільства, який продовжує проявлятися в нових, більш сучасних робінзонадах. Так, якщо для періоду класичної робінзонади характерними були раціоналістичні уявлення, які ґрунтувалися на відповідній філософській основі, то в умовах сучасного інформаційного суспільства, постнекласичної науки, з'являються нові мотиви в традиційному змісті робінзонад. Наприклад, роман Уільяма Голдінга «Повелитель мух» (1954) та створення фільму «Марсіанин» з головним героєм Марком Уотні (2015).

Перший твір являє собою антиутопію з гротескним показом дитячої жорстокості в умовах ізольованого життя й виступає як певне попередження про негативні явища, що почали проявлятися у сфері духовності (Голдинг, 2008). В основі ж картини «Марсіанин» показується еволюція духовних цінностей західного суспільства за останні сотні років. Порівняння з цінностями класичної робінзонади свідчить про їхню значну трансформацію, що робить необхідним врахування історичних меж тих чи інших цін-

нісних об'єктів (Ракитов, 1985: 345). Як відмічалось в критиці до фільму, «...на тому місці, де у Крузо потреба у спілкуванні з Богом, у Марка Уотні, нового Робінзона, прагматизм у душі Чарльза Пірса або Уільяма Джемса» і що тепер «...самою потужною перетворюючою силою стала інформація, а не людська активність» (Качулин, 2015).

У зв'язку з подальшим розвитком літературного процесу об'єктом аналізу слугуватимуть не лише феномен вимушених, але й добровільних робінзонад, осмислення космічних польотів, а також робінзонад як елементів туристичних маршрутів. Тому важливу роль у філософській рефлексії феномену робінзонади в сучасний період може відіграти вивчення особливостей інформаційного простору, його поширеність і вплив на умови індивідуальної та соціальної комунікації. Можна вважати, що, на відміну від класичної робінзонади ранньоіндустріальної епохи, сучасна робінзонада здійснюється в умовах інформаційного суспільства, в якісних змінах технологій функціонування інформації в суспільстві. Це проявляється, перш за все, в розширенні сфери комунікації, швидкості отримання та кількісних параметрів інформації, а головне – у явищах демасифікації, персоналізації засобів масової інформації та переході на новий рівень діалогічного спілкування через інформаційні мережі (Дротянко, 2011: 6). За таких умов важко говорити про реалізацію класичної моделі робінзонади з її характерними ознаками індивідуального усамітнення людини, оскільки людина тепер стає більш «доступною» технічно для підтримання соціальних контактів у мережевому просторі, навіть знаходячись відірваною від центрів цивілізації у фізичному плані.

Висновки

Отже, з філософських позицій, феномен класичної робінзонади (у традиції Д. Дефо) виступає соціальним явищем, виникнення якого є закономірним і має конкретно-історичний характер. Таке розуміння ґрунтується на співвідношенні індивідуального й колективного (суспільного) в сутнісній природі людини. Робінзонада як соціальне явище найбільш виразно проявляється у двох аспектах: відображенні символічної картини суспільного розвитку в процесі використання індивідом набутого соціального досвіду та в саморефлексії, інтенсивній мисленнєвій діяльності, в тому числі в разі спілкування з надприродним. В умовах ізоляції людина залучає надбаний індивідуальний і соціальний досвід, що виключає можливість існування повністю ізольованого індивіда як людської істоти. Саме в такому сенсі розуміється соціальний характер феномену робінзонади, розкривається поняття людини, яке в якості обов'язкової умови передбачає наявність іншої людини (людей) й коли людська сутність виступає як продукт діяльній взаємодії з соціально-історичним цілим, в рамках якого відбувається її опредметнення.

Список літератури

1. Аникин А. В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса / А. В. Аникин. – М.: Политиздат, 1971. – 382 с.

2. Баллантайн Роберт Майкл. Коралловый остров / Роберт Майкл Баллантайн; [пер. с англ. И. Нечаевой]. – М.: Энас-книга, 2017. – 288 с. – (Серия: Мировая книга).
 3. Верн Жюль. Таинственный остров / Жюль Верн; [пер. с фр. Н. И. Немчиновой и А. А. Худадовой]. – К.: Веселка, 1987. – 559 с.
 4. Голдинг Уильям. Повелитель мух / Уильям Голдинг; [пер. с англ. Е. А. Суриц]. – М.: АСТ, 2008. – 256 с.
 5. Дефо Д. Приключения Робинзона Крузо / Д. Дефо; [пер. с англ. М. Шишмаревой]. – М.: Камея, 1992. – 288 с.
 6. Дротянко Л. Г. Інформаційний простір і діалог культур в інтер'єрі XXI століття / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 1 (13). – К. НАУ, 2011. – С. 5-8.
 7. Качулин А. Совсем другой Робинзон [Электронный ресурс] / А. Качулин // Татьяна день. Молодежный интернет-портал МГУ (2015). – Режим доступа: <http://www.taday.ru/text/2146436.html>
 8. Корнилова Е. Даниэль Дефо и его роман «Приключения Робинзона Крузо» / Е. Корнилова // Дефо Д. Приключения Робинзона Крузо; [пер. с англ. М. Шишмаревой]. – М.: Камея, 1992. – С. 286-287.
 9. Маркс К. Введение (из экономических рукописей 1857-1858 годов) / К. Маркс // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. Издание 2-е. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1958. – Т. 12. – С. 709-738.
 10. Маркс К. Экономическо-философские рукописи / К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. Издание 2-е. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1974. – Т. 42. – С. 41-174.
 11. Мид-Смит Элизабет. На диком острове / Элизабет Мид-Смит; [пер. с англ. М. Гнесиной]. – М.: Энас-книга, 2012. – 192 с. – (Серия: Книги на все времена).
 12. Ороховська Л. А. Сутнісний вимір соціальної людини / Л. А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2 (12). – К. НАУ, 2010. – С. 54-58.
 13. Ороховська Л. А. Сутнісний вимір соціальної людини / Л. А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2 (12). – К. НАУ, 2010. – С. 54-58.
 14. Робинзоннада [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Робинзоннада>
 15. Сагадеев А. В. Философская робинзоннада Ибн-Туфайла / А. В. Сагадеев // Философия зарубежного Востока о социальной сущности человека. – М.: Изд-во Университета дружбы народов. 1986. – С. 54-78.
 16. Спиркин А. Г. Основы философии: Учеб. пособие для вузов / А. Г. Спиркин. – М.: Политиздат, 1988. – 592 с.
 17. Фейербах Л. Эвдемонизм / Л. Фейербах // Л. Фейербах. Сочинения: В 2-х т. – Т. 1.; пер. с нем. – М.: Наука, 1995. – С. 427-475.
 18. Философия. Основные идеи и принципы: Популярный очерк / А. И. Ракитов, В. М. Богуславский, В. Е. Чертихин, Г. И. Эзрин. – М.: Политиздат, 1985. – 368 с.
 19. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 327-344.
 20. Харитонов В. А. Идеальный смысл робинзоннады в романе Д. Дефо «Приключения Робинзона Крузо» и У. Голдинга «Повелитель мух» [Электронный ресурс] / В. А. Харитонов. – Режим доступа: <https://students-library.com/ua/library/read/44395-idejnyj-smysl-robinzonady-v-romane-d-defo-priklucenia-robinzona-kruzo-i-u-goldinga-povelitel-muh>
 21. Ягодзінський С. М. Формування глобальної свідомості як соціокультурна практика // С. М. Ягодзінський // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 1 (21). – К. НАУ, 2015. – С. 88-93.
 22. Якуб, Кифах Махмуд Сулейман. Философская робинзоннада Ибн Туфайла: автореф. дис. на соискание учен. степени кандидата философских наук спец.: 09.00.03 «История философии» / Якуб, Кифах Махмуд Сулейман. – Москва, 1994. – 18 с.
 23. Fisher, Carl. "The Robinsonade: An Intercultural History of an Idea." Approaches to Teaching Defoe's Robinson Crusoe. Ed. by Maximilian E. Novak and Carl Fisher. The Modern Language Association of America. New York, 2005: 129-39.
 24. Maximilian E. Novak and Carl Fisher (eds) "The Robinsonade: An Intercultural History of an Idea." Approaches to Teaching Defoe's Robinson Crusoe. New York: The Modern Language Association of America, 2005. P. 129-39.
 25. Seda, Öz. Bakhtinian Analysis of Robinsonades: Literary and Cinematic Adaptations of Daniel Defoe's *Robinson Crusoe*. Master's Thesis. Ankara, 2015, 135 P.
- ### References
1. Anikin, A. 1971. «Yunost' nauki. Zhizn' i idei mysliteley-ekonomistov do Marksa» [Youth of science. The life and ideas of thinkers and economists before Marx]. Moskva: Politizdat.
 2. Ballantyne, Robert Michael 2017. «Korallovyy ostrov» [Coral island]. Moskva: Enas-kniga.
 3. Defoe, D. 1992. «Priklucheniya Robinzona Kruzo. Roman» [Adventures of Robinson Crusoe. Novel]. Moskva: Kameya.
 4. Drot'yanko, L. 2011. «Informatsiyinyy prostir i dialoh kul'tur v inter'yeri XXI stolit'ya» [The information space and the dialogue of cultures in the context of XXI century]. Visnyk natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya : Filosofiya. Kulturolohiia, 1(13): 5-8.
 5. Feuerbach, L. 1995. «Evdemonizm» [Evdemonism]. Sochineniya. T.1. Moskva: Nauka.
 6. Fisher, C. 2005. "The Robinsonade: An Intercultural History of an Idea" Approaches to Teaching Defoe's Robinson Crusoe. Ed. by Maximilian E. Novak and Carl Fisher. The Modern Language Association of America. New York: 129-39.
 7. Golding, W. 2008. «Povelitel' mukh» [Lord of the Flies]. Moskva: AST: 256.
 8. Heidegger, M. 1993 «Osnovnyye ponyatiya metafiziki» [Basic concepts of metaphysics]. Moskva: Respublika.
 9. lagodzonskyi, S. 2015. «Formuvannya hlobal'noyi svidomosti yak sotsiokul'turna praktyka» [Global consciousness as a sociocultural practice]. Visnyk natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kulturolohiia, 2(12): 88-93.
 10. Kachulin, A. 2015. «Sovsem drugoy Robinzon» [A completely different Robinson]. <http://www.taday.ru/text/2146436.html>
 11. Kharitonov, V. 2019. «Ideynyj smysl robinzonady v romane D. Defo «Priklucheniya Robinzona Kruzo» i U. Goldinga «Povelitel' mukh» [The ideological meaning of robinsonad in the novel by D. Defoe "The Adventures of Robinson Crusoe" and W. Golding "Lord of the Flies"]. <https://students-library.com/ua/library/read/44395-idejnyj-smysl-robinzonady-v-romane-d-defo-priklucenia-robinzona-kruzo-i-u-goldinga-povelitel-muh>
 12. Kornilova, E. 1992. «Daniel' Defo i yego roman «Priklucheniya Robinzona Kruzo»» [Daniel Defoe and his novel "The Adventures of Robinson Crusoe"]. Moskva: Kameya.
 13. Marx, K. 1958. «Vvedeniye (iz ekonomicheskikh rukopisey 1857-1858 godov)» [Introduction (from economic manuscripts of 1857-1858)]. Sochineniya: 709-38.
 14. Marx, K. 1974. «Ekonomicheskoe-filosofskoye rukopisi» [Economic and Philosophical Manuscripts]. Sochineniya: 41-174.
 15. Maximilian, E. 2005. Novak and Carl Fisher (eds) "The Robinsonade: An Intercultural History of an Idea" Approaches to Teaching Defoe's Robinson Crusoe. New York: The Modern Language Association of America: 129-39.
 16. Mid-Smith Elizabeth, 2012. «Na dikom ostrove» [On a wild island]. Moskva: Enas-kniga.
 17. Orokhovska, L. 2010. «Sutnisnyy vymir sotsial'noyi lyudyny» [The essential dimension of social man]. Visnyk natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kulturolohiia, 2 (12): 54-58.
 18. Rakitov, A. 1985. «Filosofiya. Osnovnyye idei i printsipy: Populyarnyy ocherk» [Philosophy. Key ideas and principles: Popular essay]. Moskva: Politizdat.
 19. Robinzonada, 2018 [Robinsonad]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Робинзоннада>
 20. Sagadeev, A. 1986. «Filosofskaya robinzonada Ibn-Tufayla» [Philosophical Robinsonad Ibn-Tufail]. Filosofiya zarubezhnogo Vostoka o sotsial'noy sushchnosti cheloveka. Moskva: Publishing House of the University of Friendship of Peoples.

21. Seda, Öz. 2015. Bakhtinian Analysis of Robinsonades: Literary and Cinematic Adaptations of Daniel Defoe's *Robinson Crusoe*. Master's Thesis. Ankara.

22. Spirkin, A. 1988. «*Osnovy filosofii: Ucheb. posobiye dlya vuzov*» [Fundamentals of Philosophy: Textbook. manual for universities]. Moskva: Politizdat.

23. Verne, J. 1987. «*Tainstvennyy ostrov: Roman*» [Mysterious Island: Roman]. Kiev: Veselka.

24. Yakub, Kifah Mahmoud Suleiman 1994. «*Filosofskaya robinzonada Ibn Tufeylya*» [Philosophical Robinsonad Ibn Tufeil]. Avtoreferat dissertatsii kandidata filosofskikh nauk. Moskva.

Е. Н. Сидоркина

ЧЕЛОВЕК ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ И КОЛЛЕКТИВНЫЙ В ФЕНОМЕНЕ РОБИНЗОНАДЫ

В статье рассматриваются социально-философские аспекты феномена робинзонады как социального явления, показывается специфика соотношения индивидуального и общественного в бытие личности. Выделяется взаимосвязь между индивидуальной и социальной сущностью человека как носителя совокупности социальных отношений, раскрывается решающее значение социального коллективного опыта человечества в условиях изолированной жизни индивида.

Ключевые слова: человек, робинзонада, индивид, общественное существо, общественная жизнь, общественные отношения, общественный опыт.

E. Sidorkina

MAN, INDIVIDUAL AND COLLECTIVE IN THE PHENOMENON OF ROBINSONADE

Introduction. The phenomenon of Robinsonade has arisen in its classical form since the beginning of the New Time and for a long time has been a subject of attention both in science and in the field of art. The adventurous nature of the genre contributes into the topic popularity in fiction. The vicissitudes of human existence in the context of forced temporary isolation from society are the subject of artistic, cultural, historical, economic, psychological and philosophical studies. **The aim and tasks.** Considering the already existing studies of this issue, a special interest is the special selection and study of the philosophical aspects of the phenomenon of Robinsonade primarily as a social phenomenon, in which understanding of a person as an individual carrier of the entire set of social relations finds its disclosure. **Research methods.** The methodological basis of the study is the dialectic of the interaction of the individual and the social in a human being under the conditions of its isolated being, as well as the theoretical propositions of various concepts of the essence of man. **Research results.** For the socio-philosophical understanding of the phenomenon of Robinsonade, the time of its occurrence, which falls on the period of the New History, is important, which is quite natural, since it was during this period that the level of socio-economic development of European society allowed to intellectually understand and comprehend this phenomenon, to show it in its entirety. Robinsonade as a social phenomenon is most clearly manifested in two aspects: the reflection of the symbolic picture of social development in the process of using the acquired social experience and in self-reflection, intense mental activity, including in the case of communication with the supernatural. **Discussion.** In the conditions of isolation, a person brings acquired individual and social experience, eliminates the possibility of the existence of a completely isolated individual as a human being. It is in this sense that the notion of a person is revealed, which provides for another person (people) as an obligatory condition and when a human entity acts as a product of activity interaction with a socio-historical whole, within the framework of which its objectification takes place. **Conclusion.** The phenomenon of classical Robinsonade (in D. Defoe's tradition) is a social phenomenon, the occurrence of which is natural and has a specific historical character. This understanding is based on the relationship between the individual and the collective (social) in man's essential nature.

Keywords: man, Robinsonade, individual, social being, social life, social relations, social experience.

УДК 165.743 (045)

І. П. Скиба

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗНАННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАЛІЗМ: КОРИСНІСТЬ ІСТИНИ ТА ІСТИННІСТЬ КОРИСТІ

Національний авіаційний університет;
e-mail: skibaip@gmail.com; ORCID: 0000-0003-1555-8632

Анотація. В статті проведено дослідження інструментального знання та інструменталізму в контексті взаємозв'язку істини та користі. Концепція інструментального знання розглядається в контексті класичної теорії істини. Обґрунтовується думка, що інструментальне знання вказує на користь істинного знання, а інструменталізм претендує на істинність користі. Визначається роль та місце понять «інструментальне знання» та «інструменталізм» у контексті логіки і тенденцій розвитку сучасної постнекласичної науки. Дається аксіологічна оцінка.

Ключові слова: інструментальне знання, інструменталізм, світоглядне знання, мета, знаряддя, прагматизм, користь, істина, людина, соціум, діяльність.

Вступ

Однією з найголовніших рис діяльності людини є цілеспрямованість. Дійсно, людська діяльність передбачає продуманість, тобто попередній аналіз ситуації, який вміщує в собі вибір послідовності дій, інструментарію – засобів та способів її реалізації. Відзначаючи специфіку людської діяльності, ще К. Маркс указував на те, що її відмінність від «діяльності» тварин полягає у тому, що людина в кінці процесу праці отримує результат, який уже на початку цього процесу був у неї в уявленні мисленнєво, тобто ідеально (Маркс, 1960: 189). Наявність мети, якої прагне досягнути людина у процесі своєї діяльності, завжди передбачає й

наявність засобу (інструменту, знаряддя) для її досягнення, що є проявом іншого боку цілеспрямованості. Ще однією важливою особливістю людської діяльності, яка тісно пов'язана з цілеспрямованістю та усвідомленням, є використання в ній, тією чи іншою мірою, знання. Причому, як свідчить історія становлення суспільства, – чим більше в своїй діяльності людина спирається на знання, тим більше вона (діяльність) нагадує власне людську. У такий спосіб інструментальне знання (знання як інструмент) упродовж майже всієї історії розвитку суспільства супроводжує діяльність людини.